

תורה ומדינה הלכה למעשה - לשון הרע לתועלת בתקשורת המונים

- כפי שאמרנו בעבר, אמירת לשון הרע מהווה איסור חמור, ואסורה מדין תורה לכל הדעות והשיטות. גם ההיתר המובא בגמ' ובפוסקים לאמירת לשון הרע בפני שלושה אנשים, והפצתו לכלל הציבור, אינו נותן לגיטימציה ראלית למקומה של התקשורת בימינו, וללשון הרע הרב שנאמר בה חדשים לבקרים. מפני שנותן מענה למקרי קצה בלבד, ולא מאפשר לתקשורת להתנהל ככלב השמירה של הדמוקרטיה, כפי שהיא מכונה. וכן לא מאפשר לתקשורת להיות כרשות המבקרת של הרשויות השונות, שעליהם מושטת הדמוקרטיה המודרנית, במדינות המערביות בימינו. וממילא לכאורה, מבחינת השקפתה של תורה, אין לתקשורת לתפוס מקום כה מרכזי כפי שהיא תופסת בימינו. היתר מכיוון אחר המובא בגמ' ובפוסקים בעניין לשון הרע, הינו היתר אמירת לשון הרע לתועלת. באופן זה יש מקום רב יותר להתיר אמירת לשון הרע באופנים מסוימים, כפי שיבוארו בהמשך. ממילא ישנה לגיטימציה רבה יותר למקומה של התקשורת בעידן המודרני.
- מקור ההיתר לומר לשון הרע לתועלת, מובא גם ברמב"ם, וגם בדברי ר' יונה בשערי תשובה. לכאורה המקור שלהם אינו זהה. לדעת ר' יונה מקור ההיתר הינו מכך שהתירה, ואף חייבה, התורה על שני עדים לבא ולהעיד בבית דין, ואף לעד אחד המחייב שבועה בעדותו, ישנו חיוב לבא ולהעיד. מקור זה לכאורה חסר, שהרי היתר זה מובא רק לגבי בתי דין, ומהווה מצווה מפורשת מהתורה לבא ולהעיד לטובת אדם מסוים. אך מניין להתיר ג"כ לספר לשון הרע לתועלת שלא במסגרת בתי המשפט, אלא לאדם, שכתוצאה מסיפור הדברים, יוצר מצב בו תהיה תועלת מכך, אע"פ שאין מדובר במסגרת מסודרת של בתי משפט. לעומתו הרמב"ם למד היתר אמירת לשון הרע לתועלת מדברי הפסוק "לא תעמוד על דם רעך". גם דעה זו לכשעצמה, מעלה שאלה כיצד ניתן להשוות בין הצלת אדם מטביעה וכדומה, שהינה הצלת נפשות לכל דבר, שזהו המובן הפשוט מהפסוק הנ"ל. לבין אזהרתו מפני רעה שיכולה להגיע לו, שהינה רעה ממונית גרידא, או פחות מכך, ואין בה משום הצלת נפשות. בפרט, שבאמירת לשון הרע ישנם שני צדדים למטבע. מחזר אנו עוזרים לאדם מסוים, ומאידיך אנו אומרים לשון הרע על אדם אחר, ומרעים לו באופן זה, דבר שלא קיים לכאורה בהצלת אדם מפני מוות.
- נראה שמקור דבריהם של הרמב"ם ור' יונה הינו מדברי הספרא, המביא את דברי ר' יונה בדבר העדת העדות, וכורך אותם בפסוק "לא תעמוד על דם רעך". דהיינו כל חיוב העדת עד אחד לטובת אדם מסוים ונגד אדם אחר, הינה מכה הפסוק "לא תעמוד על דם רעך", מעבר לחיוב המפורש להעיד לטובת חברו, כמובא במפורש בכתובים. ממילא אין כאן היתר של אמירת לשון הרע לתועלת, בבית משפט בלבד, אלא עדות מהווה אחד מההיתרים לאמירת לשון הרע לתועלת, אך אין היא מהווה את מקור הלימוד, שהינו נלמד מדין שאין לו קשר ישיר בהכרח לכותלי בתי הדין. עוד מובא שם בספרא, שגם דין הצלת הנרדף ע"י הריגת זה שרודף אחריו, נלמד גם הוא מהפסוק לא תעמוד על דם רעך. לעומת זאת, בברייתא המובאת בגמ' לעניין דין רודף, מבארת הגמ' שאין דין זה נלמד מהפסוק הנ"ל, אלא מלימוד שעושה הברייתא מנערה המאורסה. הסיבה לדברי הברייתא לאי יכולת הלימוד הנ"ל, הינה שהפסוק כבר "תפוס" ללימוד החובה להצלת אדם ממקרי מוות. לכאורה בספרא מובא, שאין כל בעיה ללמוד שני דינים אלו מפסוק זה. ואף מובא שם לימוד שלישי מהפסוק שממנו, כפי שראינו לעיל, לומדים את ההיתר של אמירת לשון הרע לתועלת, מדין חיוב העדת עדות בבית דין. נראה להסביר את הסתירה כביכול בין הברייתא בסנהדרין לבין דברי הספרא, בכך שמה שאומרת הברייתא שלא ניתן ללמוד את דין הריגת הרודף ע"מ להציל את הנרדף, כוונתה לחידוש הגדול היוצא מדין זה, שאנו דוחים נפש מפני נפש, דהיינו נפשו של הרודף מפני נפשו של הנרדף. חידוש זה, לדעת הברייתא, הינו עניין חדש, שע"מ ללמוד אותו אנו צריכים ללימוד מיוחד. אולם עצם ההצלה של הנרדף, ע"י פגיעה ברודף שלא תגרום לו למוות, מבינה הברייתא שאכן ניתן ללמוד מפסוק זה. כך לכאורה נראה לדייק גם מדברי הרמב"ם, שמביא את המקור ללימוד ההצלה ממות של הנרדף ע"י פגיעה ברודף ללא הריגתו מדברי הפסוק לא תעמוד על דם רעך. לכאורה הדבר תמוה, שהרי פשט הברייתא מורה שהמקור הינו לימוד מנערה מאורסה. אלא שמנערה מאורסה לומדים, שניתן להציל את הנרדף ע"י הריגת הרודף, וניתן באופן זה לדחות נפש מפני נפש. אולם במצב בו ניתן להציל את הנרדף ע"י פגיעה ברודף בלבד בלא הריגתו, שמצווה להצילו באופן זה ולא להרוג אותו, אכן נלמד הן לדברי הברייתא והן לדברי הספרא מן הפסוק לא תעמוד על דם רעך. באופן זה ניתן להבין ביתר שאת את הקשר שישנו בין הצלת הנרדף ע"י פגיעה ברודף, לבין דין אמירת לשון הרע לתועלת. בשניהם אנו פוגעים באדם שעומד להזיק לאדם אחר, ע"מ להצילו מהנזק שלו. מהבנת הראשונים בסוגיה זו ישנו מקור להיתר אמירת לשון הרע לתועלת, שלא רק שיש כאן היתר לאומרו, אלא אף מצווה לומר לשון הרע זה, במידה ועומד בכל הקריטריונים של לשון הרע לתועלת, כפי שמובאים בדברי החפץ חיים. אם כן, מצאנו את תפקידה של התקשורת בעת המודרנית להעביר ביקורות ולחשוף שחיתויות ע"י פרסום לשון הרע לתועלת, ע"פ

הכללים המתירים זאת. לא רק שישנה הצדקה להתיר זאת לתקשורת. אלא שע"י עיסוק זה, נראה שיש בכך משום קיום מצווה גדולה של איסור לא תעמוד על דם רעך. וכפי שמובא במסכת דרך ארץ, מי שעובר על איסור זה, ונמנע מלהציל את חברו מאדם הרוצה להזיק לו הן בגוף והן בנפש, הרי זה כאילו הוא עצמו שופך דמים.

הגמ' מקשה על הברייתא, הלומדת דין הצלת אדם טובע מלא תעמוד על דם רעך, שהרי לכאורה דין זה נלמד מיסוד של השבת אבידה, שישנה מצווה להשיב לאדם גם את אבידת גופו, היינו הצלתו ממוות. מתרצת הגמ', שאכן הצלה זו ממוות נלמדת מדין השבת אבידה, אך שם מדובר על הצלה ע"י האדם בעצמו, ומלא תעמוד על דם רעך לומדים חיוב הצלה, גם באופן שישכור אנשים שיצילו את האדם הטובע. ממילא גם לימוד זה מתאים לדברינו לעיל. שבכל פרטי הדין של לא תעמוד על דם רעך החידוש הינו, שאפילו כאשר ישנו אדם שניזוק מהצלה זו, מ"מ ישנו חיוב להצלה. לכן גם בהצלה מטביעה וכדומה, ישנו חיוב הצלה אע"פ שאדם זה יינזק בממונו בעקבות כך, יש חיוב הצלה. ע"פ יסוד זה, ניתן לתרץ את הסתירה בין הברייתא בסנהדרין, לבין הספרא. אנו אומרים שאין כאן שלושה לימודים שונים, שאחרת לא היה ניתן ללומדם מפסוק אחד, אלא לימוד אחד, שיש לו שלוש השלכות: דין רודף, לשון הרע לתועלת וחיוב הצלת אדם ממוות אפילו ע"י הוצאת ממוניות. נראה שכשם שמדברי הגמ' עולה, שיש חיוב להציל אדם ממוות ע"י השקעת משאבים כספיים בהצלתו, ולא רק חיוב להצילו ע"י היכולת הפיזית שיש לאדם זה, ממילא אדם בעל כושר ארגון, ויכולת ניהולית, מחויב להקים ארגון הצלת חיים כדוגמת מד"א וכדומה. ולכאורה במידה ולא עושה כן, עובר על איסור לא תעמוד על דם רעך. גם בדין לשון הרע לתועלת, ע"פ יסוד הדברים שאמרנו לעיל, שכל הנלמד מהפסוק לא תעמוד על דם רעך, הינו דין אחד, ישנה חובה על כל אדם להשקיע משאבים וכסף, ע"מ להקים ארגון שיאמר לשון הרע לתועלת, ויגן על אנשים מפני רעות המתרגשות לבא עליהם, וכ"ש רעות הבאות על הציבור כולו. נראה שמי שבידו לעשות כן, ולא עושה זאת, ונמנע מלהקים ארגון שכזה, עובר על לאו חמור מהתורה של לא תעמוד על דם רעך. למרות הביקורת הרבה, הקיימת על התנהלות התקשורת, על השחזת הסכינים וחיפוש אחרי חשיפת סקופים וכדומה, האסורה ע"פ ההלכה מדין לשון הרע, נראה שבעידן המודרני, וכפי שהתקשורת תופסת מקום בימינו, אין מתאים ממנה להוות את אותו ארגון שאנו מחויבים, ע"פ דיני תורה להקים, ע"מ להציל אנשים וציבורים שונים מהפגעים העומדים לבא עליהם. ע"פ דברים אלו נראה, שאין מנוס מלהבין את החשיבות הרבה שישנה לתקשורת בימינו, ע"פ דרכה של תורה. הרשות המבקרת, כפי שהיא מכונה, שתפקידה לפקח על שאר הרשויות במדינה דמוקרטית, כאשר היא תעבוד ע"פ השקפתה של תורה, ולא תחרוג מהתועלת הרבה שבגינה יש לה זכות קיום, תהווה אבן יסוד בבניינה של המדינה המושגת ע"פ דיני תורה.

נמצאנו למדים שהלכות לשון הרע, שייכות לחלק מורכב מאוד של התורה, שהולך על קו פרשת המים, אשר תהום פעורה משני עבריו. כל אמירה רעה שיש לנו לומר על אדם או ציבור מסוים, עלולה להיות עוון חמור של לשון הרע, אשר שקול כנגד ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים מחד, ומאידך אם הינה לתועלת אסור לנו להימנע מלאומרה, שאם נעשה כן אנו עוברים על איסור חמור לא פחות הנובע מדין לא תעמוד על דם רעך. אולם לא רק על המדבר לשון הרע לתועלת חלה מצווה, וההימנעות מדיבור זה הינה עברה, אלא אף על השומע לשון הרע חלה מצווה, בהנחה שמדובר בלשון הרע לתועלת, וכמובן חל עוון אם אין מדובר בתועלת. אולם בשונה מהאומר, שיכול לדעת את כוונתו, השומע אינו יודע אם הלשון הרע לתועלת הינו אכן לתועלת, שהרי אולי הולך הוא לשמוע לשון הרע שאינו לתועלת, ובכך לעבור לכאורה על איסור חמור מהתורה. הפוסקים מתייחסים לדין זה ואומרים, שבגלל שהלכות לשון הרע הינם הלכות מיצרניות, כדברינו לעיל, לכן לא יכול השומע להציל עצמו בכך, שימנע משמיעת כל דבר רע היוצא מפי המדבר לשון הרע, ולסתום את אוזניו, שמא מדובר על לשון הרע לתועלת. לכן מותר להתחיל לשמוע לשון הרע, ורק כאשר מובן שאין כאן תועלת ממשית משמיעה זו, אין להמשיך לשמוע את דברי האומר, ובוודאי שלא להאמין לדבריו כלל ועיקר. מכאן ההיתר לשמוע חדשות בערוצי התקשורת השונים, למרות שלצערנו הכתבים הרבים בערוצים השונים ממלאים פיהם ואוזננו בלשון הרע מהבוקר עד הערב, מכיוון שישנם מצבים בהם לשון הרע זה הינו לתועלת, כגון חשיפת שחיתויות של אנשים מסוימים בצורה עניינית הנוגעת למעילה בתפקידם, שהציבור צריך לדעת עבור מי להצביע ובמי לתמוך, או להסית את דעת הקהל כנגד אדם מסוים אשר מועל בתפקידו. במצבים אלו, כאשר הינם מושגות ע"פ יסודות אמירת לשון הרע לתועלת, ניתן לשמוע לשון הרע זה, ובכך לתת הצדקה והיתר לשמיעת מהדורות חדשות, אף שיש בהם אמירות של לשון הרע שאינם לתועלת כלל, שאותם כמובן אסור לשמוע ואין לקבל כלל. בפרט שמיעת חדשות הינה מצווה על אנשי ציבור, ע"מ לדעת מה קורה, וכיצד ניתן להשפיע על עם ישראל ללכת בדרכי התורה והצדק. ממילא הינם מקיימים מצווה בשמיעת חדשות אלו מדין לא תעמוד על דם רעך.

- ישנו היתר המובא בפוסקים, האומר שמותר לומר לשון הרע על אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, וכן פסק זאת להלכה החפץ חיים. דעת הרצי"ה קוק לא הייתה נוחה מהיתר זה, ואמר שאנו היינו מוותרים עליו. לעומת זה ישנו היתר ואף חיוב, להפיץ ע"י התקשורת בימינו קלונם של אנשים החוטאים ברבים, ולהבאישם בעיני הציבור, ויש בכך מצווה גדולה. בדין האחרון ודאי שישנה מצווה גדולה, ואין לוותר עליו כלל, שאינו דומה לדין לעיל המורה היתר באמירת לשון הרע ללא כל תועלת על אדם שאינו שומר תורה ומצוות, רק משום היותו כזה. על היתר זה בלבד אמר הרצי"ה קוק שהיינו מוותרים עליו, אך לא על פרסום של חוטאים בעצם חטאם, ע"מ להבאישם בעיני הציבור
- פרטי לשון הרע לתועלת רבים ומורכבים, וקשה מאוד להגדירם לעיתים רבות. בפרט בתקשורת המונים, בה אמירה של לשון הרע יכולה להסב נזק גדול, וממילא עברה גדולה אם היא נאמרת שלא לתועלת, ומצווה גדולה בהיותה מועילה. ע"כ ראוי מאוד, בהעמדת עולם התקשורת על יסודות התורה והצדק, להקים מעין גוף אשר יכלול אנשי מקצוע ורבנים, המכירים את יסודות הלכות לשון הרע, שיהוו מעין וועדת צנזורה לכל ידיעה לפני פרסומה ויבדקו אם היא אכן עומדת בקריטריונים ההלכתיים הרבים, ובאותם שבעת הכללים המופיעים בדברי החפץ חיים, שרק בהתקיימם כולם מותר, ואף מצווה גדולה, על התקשורת ועל הכתב לחשוף ידיעה זו, אע"פ שהינה מוגדת כלשון הרע משום היותה לתועלת. עד שיעמוד עולם התקשורת על תילו התורני, מחויב כל כתב ואיש תקשורת להיוועץ עם מורה הוראה לפני כל פרסום כתבה, אשר יש בו מידע פוגעני העשוי להסב נזק לאדם זה או אחר.